

УДК 327

«ФАКТОР 2014» ДЛЯ РОСІЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Запропонована нижче стаття розглядає низку проблем пов'язаних з Афганістаном з точки зору країн Центральної Азії та Росії. Автор пояснює необхідність налагодження ситуації в Афганістані за участі Росії, враховуючи її зацікавленість у стабільності та наявності необхідного потенціалу для стабілізації регіону.

Ключові слова: Центральна Азія, Росія, Афганістан, ОДКБ, ШОС, КНР, зовнішня політика.

Необхідність дослідження зовнішньої політики Російської Федерації полягає в тому, що Росія претендує на роль глобальної держави у сучасній системі міжнародних відносин. Для закріплення цього статусу, основним завданням зовнішньої політики Російської Федерації стало налагодження відносин зі своїми найближчими сусідами – колишніми радянськими республіками. Нові Незалежні Держави Центральноазійського регіону, що виникли в системі міжнародного політичного та економічного співтовариства в результаті розпаду колишнього Радянського Союзу стали, юридично повноцінними суб'єктами міжнародних відносин.

З точки зору інтересів Російської Федерації на території колишнього СРСР, Центральна Азія є важливим регіоном. Його значущість визначається, в першу чергу, міркуваннями національної безпеки, оскільки саме з півдня для Росії виходить сукупність глобальних проблем, таких, як тероризм, екстремізм, недостатня правова регламентованість міграційних потоків, організована злочинність та наркотрафік.

**ШУНІНА А.А.,
аспірантка
кафедри
міжнародних
відносин та
зовнішньої
політики
Інституту
міжнародних
відносин
Київського
національного
університету імені
Тараса Шевченка**

Інша обставина – гео економічний фактор, насамперед наявність на території Центральної Азії значних природних ресурсів і можливостей їх освоєння та транспортування, що впливають з цього чинника. Відтак, Росія формує систему економічних відносин з країнами Центральноазійського регіону, спрямовану на посилення російської економічної присутності шляхом підвищення рівня централізації зовнішньоекономічних зв'язків.

Після розпаду СРСР регіон поступово стає ареною «великої гри» за участю акторів міжрегіонального рівня, які конкурують між собою за монопольний вплив над місцевим регіональним сировинним ринком.

У силу історичних трансформацій, Росії довелося заново відкривати для себе регіон, адже він є важливою складовою частиною як геополітичних інтересів Росії, пов'язаних, в першу чергу, з ідеєю євразійства, так і економічних інтересів, що полягають в ресурсному потенціалі регіону. Сировинний комплекс Центральної Азії це, в першу чергу, вуглеводні, уран, сталь, золото, рідкоземельні метали і алюміній, необхідні для промислового комплексу РФ.

Іншою складовою частиною інтересів Росії в регіоні є безпека. Починаючи з Концепції зовнішньої політики, Концепції національної безпеки та Воєнної доктрини прийнятих в 2000р. Путіним, з документа в документ перетікає теза про те, що релігійний сепаратизм і екстремізм призводять до соціальних, міжетнічних і релігійним конфліктам і тероризму. Тому, це є прямою загрозою стабільності конституційного порядку, суверенітету і територіальної цілісності Росії. Крім того, посилення радикальних ісламістів вважається однією з головних проблем з якою стикається Росія і всі держави регіону, адже екстремістські угруповання, що діють тут, тісно пов'язані з організацією бойовиків на Північному Кавказі, що є актуальною проблемою внутрішньої безпеки Росії, оскільки ставить під загрозу її цілісність¹.

Хоча сама загроза виходить не від прикордонної з Росією Центральною Азією, а від сформованого в Афганістані руху «Талібан». Ця подія перетворила Афганістан на центр тяжіння опозиційних ісламістських угруповань разом з російськими північнокавказькими, китайськими синьцзянськими і узбецькими.

Якщо для Росії ці екстремістські угруповання погрожують дестабілізацією ситуації в Північно-

му Кавказі, то для центральноазійських країн з їх слабкими державними інститутами світської влади і сильними екстремістськими настроями значної частини населення, їх діяльність загрожує поваленням діючих центральноазійських режимів. Таким чином, необхідність вдатися до допомоги Росії країнам Центральної Азії є неминучою. Слід врахувати і той факт, що для протидії діяльності екстремістських націоналістичних, релігійних, сепаратистських і терористичних рухів, організацій і структур, спрямованих на порушення і дестабілізацію ситуації, військовими доктринами Росії передбачені вкрай жорсткі заходи, аж до використання Збройних сил РФ, що цілком імпонує багатьом представникам політичних еліт Центральної Азії.

Однак не Варто забувати й про те, що через Центральну Азію проходить маршрут постачання наркотиків з Афганістану до Росії і далі, через її територію до Європи, що ставить під загрозу безпеку Російської Федерації.

За оцінками ООН Афганістан щорічно виробляє до 400 тонн героїну, 150 з яких споживаються в Європі. За так званім «Північним маршрутом» через центральноазійські країни в Росію та Європу щорічно проходить приблизно 90 тонн героїну. З цих 90 тонн, 75-80 переправляється через Таджикистан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизію і Казахстан до Росії, приблизно 10 тонн споживається всередині центральноазійських країн й приблизно 3 тонни наркотиків вилучається².

Найбільша частина наркотиків надходить до Центральної Азії через таджицько-афганський кордон. Незважаючи на прикордонний контроль, переправа через Таджикистан є найпопулярнішою в силу географічних умов, корумпованості органів влади та кримінальних угруповань. До того ж, раніше охорона таджицько-афганського кордону забезпечувалася за допомогою російських прикордонних військ, які були виведені з країни на вимогу таджицької сторони в 2005 р. Транспортування наркотиків через Узбекистан менш популярне через відсутність сприятливих географічних умов і посиленого контролю можливих точок переправи. Транспортування ж через Туркменістан найменш популярне через регулярне патрулювання туркменською стороною прикордонних територій.

З Таджикистану маршрут поставок наркотиків ведеться в трьох напрямках: через північну найбільш розвинену Согдійську область до Росії, в Узбекистан або в Киргизстан, який не має спільного кордону з Афганістаном. Далі потік нарко-

тиків з Киргизії і, меншою мірою, з Узбекистану і Туркменістану потрапляє в Казахстан, звідки і транспортується в РФ. Подальший об'єм транспортування героїну в країни Східної та Північної Європи становить приблизно 4 тонни, тобто, можна припустити, що на території Росії споживається більша частина наркотиків, що проходять по «Північному маршруту»³.

Тому у зовнішньополітичних документах Росії наркотрафік названий загрозою, яку не можна ігнорувати. Отже, необхідність співробітництва держав у цьому питанні не ставитися під сумнів. Тобто, перекриття шляхів постачання наркотиків в регіон створює додаткове поле для співпраці з країнами Центральної Азії⁴.

Однак потрібно пам'ятати, що виклики і загрози безпеці Росії йдуть не з самої Центральної Азії, а через неї – з Афганістану. Єдиним реалістичним способом ліквідації цих загроз є інтенсивне державне будівництво Афганістану і перетворення цієї країни в сильну незалежну державу. Постає необхідність у нових підходах та методах розвитку, які б у своїй сукупності дозволили б Афганістану набути незалежності, побудувати та закріпити свою державність, зупинити розвиток наркоекономіки, що складає більшу частину ВВП країни, зробити необхідні перетворення для стабілізації та консолідації суспільства та забезпечення гідного рівня життя для кожного мешканця країни⁵.

Тим часом, 2014 р. обіцяє стати одночасно роком великих змін і викликів для зовнішньополітичного відомства Росії. Пов'язано це, в першу чергу, з подіями, що відбуваються в державі, що межує з Росією. Дійсно, всі погляди світової спільноти спрямовані до Східної Європи, однак не варто забувати про подію, що вплине на розстановку сил і в Центральній Азії – заплановане на 2014 рік виведення військ з Афганістану.

Згадаймо, що операція проти руху «Талібан» в Афганістані почалася в 2001р. і полягала в масивних бомбардуваннях і таємних операціях за підтримки сил Північного альянсу. Для забезпечення операції в Афганістані, необхідністю стало розгортання військової присутності США в центральній Азії, що вельми зачіпало Російські інтереси в регіоні. Однак перешкодити розгортанню військ США в регіоні у Росії не було можливості. Антитерористична коаліція отримала шанс використовувати територію чотирьох держав Центральної Азії. Так в Киргизстані була створена військова база на території міжнародного аеропорту Манас,

в Узбекистані розміщена авіабаза Карші-Ханабад. На території Таджикистану була також розміщена авіабаза НАТО. Сама ж Росія дозволила транспортування вантажів через свою територію для потреб коаліції.

Після закінчення антитерористичної операції, за рішенням ООН в Афганістані була розгорнута військова місія НАТО під назвою ISAF (International Security Assistance Force).

У свою чергу, Росія починає формувати систему колективної безпеки для регіону. Так в 2002 р. Договір про колективну безпеку був переформатований в організацію. Згідно зі статутом ОДКБ крім зміцнення світу, збереження територіальної цілісності та незалежності держав-учасниць, передбачалася також координація дій у боротьбі з міжнародним тероризмом і екстремізмом, незаконним обігом наркотиків і психотропних засобів і транскордонною злочинністю⁶. Крім того, для центральноазійського регіону був створений антикризовий механізм Колективних сил швидкого розгортання (КСБР) і створювався орган для координації боротьби з міжнародним тероризмом. Пізніше, у 2005 р. в рамках ШОС країни-члени організації закликали американські сили виробити графік виведення своїх військ з військових баз регіону.

Для Росії та Центральної Азії важливим наслідком операції в Афганістані став розгром сил «Аль-Каїди», серед яких було багато бойовиків з російського Північного Кавказу і з країн Центральної Азії. Тобто, Росії вдалося «чужими руками» більш-менш усунути загрозу для своєї територіальної цілісності і стабільності в центральноазійських державах.

Що ж до майбутнього Афганістану, то Російське політичне співтовариство розділилося на три групи, кожна з яких має своє бачення подальшого розвитку ситуації в цій країні.

Перша група дотримується позицій невтручання. Тобто, політика Росії по відношенню до Афганістану повинна ґрунтуватись на невтручанні у справи Афганістану та в ситуацію, яка складається навколо нього. Росії необхідно обмежитися рідкісними акціями гуманітарної допомоги. З цього випливає, що РФ повинна надалі визнати необхідність присутності США, НАТО і міжнародної коаліції в регіоні і надавати їм усіляке сприяння в їх війні проти тероризму.

Друга група дотримується більш прагматичних і реалістичних поглядів на проблему Афганістану. Ця позиція полягає в тому, щоб відмовитися від аб-

солотно безглузких спроб впливу Росії на події в Афганістані. Такий підхід продиктований високим рівнем етнічного протистояння в Афганістані, на яке неможливо вплинути ззовні, тому збереження єдиного Афганістану представляється дуже складним завданням, практично нездійсненним. Таким чином, Росії необхідно обмежитися налагодженням відносин з північними провінціями Афганістану для створення на їх території буферної зони. А в разі подальшого ослаблення влади в Афганістані, Росії слід підтримати ідею поділу держави на дві частини – Північну і Південну. В основу такого розділу повинні лягти кордони проживання різних етнічних спільнот.

Третя позиція говорить про необхідність створення єдиного, сильного і незалежного Афганістану. Ця точка зору виходить з того, що найбільш вигідним шляхом, хоч і не найпростішим, стане надання Афганістану допомоги в побудові сильної світської держави в його сучасних межах. Це вельми послабить напругу в Центральній Азії і дозволить зняти з порядку денного цілий комплекс проблем, пов'язаних з теперішнім станом речей в Афганістані та з регіоном Центральної Азії, що межує з ним. Тобто, це допоможе ліквідувати загрозу наркотрафіку, тероризму, мусульманського екстремізму, організованої злочинності, значно скоротити міграційні процеси з Центральної Азії до Росії. Таким чином автоматично ліквідовуються проблеми для безпеки Росії. Найбільшого значення матиме посилення Афганістану яке призведе до усунення іноземних військових баз не тільки з його території, але з Центральної Азії, прибравши, таким чином, конкурента російським національним інтересам у регіоні. Афганістан стане здатний забезпечувати мир всередині країни і для сусіднього з ним регіону, відповідно, доцільність американської військової присутності буде взята під сумнів⁷.

Однак не можна стверджувати, що сьогоднішня позиція Росії з приводу присутності НАТО в Афганістані і майбутнього самого Афганістану однозначна. Так, Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров зазначив, що Росія підтримує виведення натовських військ з Афганістану в 2014р. лише у випадку, якщо афганці будуть в змозі самі забезпечувати безпеку усередині країни. «Росія зацікавлена в існуванні Афганістану, як самостійної, суверенної і сильної держави»⁸. Тобто, на даному етапі Росія фактично ставить під сумнів самостійне функціонування Афганістану, і визнає, що цілі

поставлені коаліцією в Афганістані ще не були досягнуті.

Крім того, міністр відзначив свою стурбованість переговорами США з країнами Центральної Азії на предмет довгострокової військової присутності, необхідність якої ставитися під сумнів Міністром, і яка навряд чи сприятиме стабільності в регіоні. Можна припустити, що США шукають шляхи зберегти свою присутність в регіоні, заради чого навіть спробують розширити зону «контрольованого конфлікту» перенісши її в Ферганську долину, що втягне в конфлікт і Росію.

Іншим, не менш неприйнятним для Росії сценарієм, є повернення Афганістану до стану громадянської війни. Так у разі виведення військ коаліції з країни при неготовності уряду взяти на себе повноту влади, цілком можливою стає дестабілізація ситуації як у самому Афганістані, так і в прикордонних йому країнах. Першими в зоні ризику опиняться саме держави Центральної Азії – Таджикистан, Киргизія і Туркменістан. Перші два, на думку західних експертів з Center for Systemic Peace and Center for Global Policy є представниками «state fragility» – державами з дуже крихкими інститутами влади, що призведе до внутрішньополітичної кризи в цих країнах⁹. (Індекс виведений з ефективності та легітимності держав у сферах політики, безпеки, економіки і соціальної політики. Класифікація країни як такої, що має крихкі інститути влади пов'язана із здібностями країни вирішувати конфлікти, розробляти і втілювати внутрішню політику, підтримувати діяльність інститутів влади і забезпечувати гідний рівень життя, ефективно вирішувати проблемні ситуації і кризи і підтримувати прогресивний розвиток).

До того ж, як уже згадувалося, південні рубежі досить ослабли адже раніше охорона таджицько-афганського кордону забезпечувалася за допомогою російських прикордонних військ, які були виведені з країни на вимогу таджицької сторони в 2005 р.

Крім того, дестабілізація обстановки на півночі Афганістану призведе до посилення міграційних потоків з центральноазійських країн до Росії, в першу чергу – з Таджикистану і Киргизії. Таким чином, під ударом виявиться сама Росія. Тобто, дестабілізація на півночі Афганістану створить загрозу для прикордонних територій Таджикистану, а також Киргизії, це призведе до збільшення кількості мігрантів з цих країн до Росії, разом з тим збільшиться і потік наркотиків в країну, а їх спо-

живання на території РФ створить фінансову основу для посилення екстремізму. Тобто, відбудеться загострення ситуації не тільки в центральноазійському регіоні, а й зросте напруга в Росії, в першу чергу можливі хвилювання на Північному Кавказі. Щоб уникнути загрози своїй державності, Росія повинна буде активізувати співробітництво в сфері безпеки з державами регіону.

Тому, в рамках ОДКБ будуть спрямовані всі можливі зусилля, щоб допомогти державам-членам Таджикистану і Киргизії захистити свої території від можливих загроз з Афганістану, перші кроки в цьому напрямку вже були зроблені. Так, в ході офіційного візиту В.В. Путіна в Душанбе 5 жовтня 2012 р. було прийнято Угоду про перебування 201-ї військової бази на території Таджикистану до 2042 року¹⁰. У Сочі, напередодні відкриття Олімпіади, було завершено необхідне правове врегулювання питань про функціонування бази. Реалізація цієї домовленості зробить вагомий внесок у підтримання миру в регіоні, сприятиме зміцненню безпеки як самого Таджикистану, так і країн ОДКБ в цілому.

Слід відзначити і діяльність ще однієї організації, яка присутня в регіоні - ШОС. З її допомогою, Росія зможе залучити до стабілізації ситуації та забезпечення безпеки регіону Китай, адже в разі несприятливого розвитку подій КНР не залишиться осторонь. Вихід США і сил західної коаліції з Афганістану буде вимагати від держав регіону і Росії самостійно вирішувати весь комплекс проблем, пов'язаних з Афганістаном, головна з яких можливе виникнення нової хвилі ісламістського радикалізму по всьому регіону і відновлення активності ісламістів у Центральній Азії.

Заворушення в Афганістані та Центральній Азії відобразяться на ситуації і в китайському Сіньцзяні. А безпека і спокій в цьому регіоні є важливим завданням Китаю виходячи з того, що тут проходять енерготранспортні комунікації, що зв'язують Китай і центральноазійські енергоресурси так необхідні для економіки КНР.

Звичайно, ні одній країні ШОС не варто в тій або іншій якості втягуватись у вирішення військових проблем в Афганістані. Це недоцільно адже військова інтервенція істотно порушує суверені-

тет країни і може привести до значних жертв серед місцевого населення. До того ж, Росія вже мала сумний досвід війни в Афганістані. Її помилки ілюструють нетерпимість афганців до присутності тут іноземних військових і неможливість реалізації будь-яких спроб побудови силовим шляхом в Афганістані сучасного суспільства. Нарешті, можливості ШОС досить обмежені в плані безпеки, тому не варто очікувати, що ШОС зуміє замінити НАТО в Афганістані. Доцільніше буде сприяти боротьбі з наркобізнесом в Афганістані, в тому числі шляхом створення механізмів контролю по периметру афганських кордонів. Проте варто відзначити, що тут має місце різниця в оцінці рівня наркозагрози державами-членами ШОС. Для одних (Росія, Таджикистан, Казахстан) проблема наркотранзиту з Афганістану актуальна, для інших пріоритетними є інші проблеми. У всякому разі, для Китаю проблема афганського наркотрафіку поки не становить серйозної загрози. До того ж, вирішити проблему створення поясу наркобезпеки по периметру афганських кордонів без участі Пакистану та Ірану не вдасться¹¹.

Крім того, не варто забувати і про те, що Афганістан є однією з країн – спостерігачів у ШОС, особливо з питань пов'язаних з безпекою в регіоні, що має значно полегшити пошук точок дотику з Афганістаном для поліпшення ситуації в регіоні.

Ситуація, яка складеться в Афганістані після виведення військ коаліції не залишиться без уваги Росії. Причиною цьому служить те, що Афганістан, на даному етапі, є прямим викликом для російської безпеки, а також стабільності такого важливого для Росії регіону як Центральна Азія. У цій ситуації Росії вкрай важливо сформулювати своє чітке бачення основних підходів і позицій стосовно Афганістану. Така висока конфліктогенність не може не турбувати світову спільноту навіть після виведення сил коаліції з країни. Тому, після 2014 р. буде потрібно ще чимало зусиль, в першу чергу, країн представлених в регіоні для узгодження спільного бачення подальшого майбутнього Афганістану, пошук формату співпраці країн заради загального блага регіону, підтримки тут порядку і стабільності.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Концепция внешней политики Российской Федерации от 28 июня 2000 г.; Военная доктрина Российской Федерации от 21 апреля 2000 г.; Концепция национальной безопасности Российской Федерации от 10 января 2000 г.
- ² The Global Afghan Opium Trade. A Threat Assessment / United Nations Office on Drugs and Crime, 2011. – p. 44.
- ³ Там само, с. 51.
- ⁴ Концепция внешней политики Российской Федерации от 28 июня 2000 г.
- ⁵ Пути к миру и согласию в Афганистане определяется позицией, которую займёт Россия. Проектно-аналитический доклад. – Москва, АНО Институт демографии, миграции и регионального развития, 2008. – С. 11.
- ⁶ Устав Организации Договора о коллективной безопасности [Электронный ресурс] // Официальный сайт Организации Договора о коллективной безопасности от 7 октября 2002. – Режим доступа: http://www.odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=124.
- ⁷ Пути к миру и согласию в Афганистане определяется позицией, которую займёт Россия. Проектно-аналитический доклад. – Москва, АНО Институт демографии, миграции и регионального развития, 2008. – С. 10.
- ⁸ Exclusive Interview with Russia's Foreign Minister Sergey Lavrov to TOLO news [Electronic resource] // The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation. – 2012. – March – 18. – Mode of access: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/DCAFAA9B3E4123C7442579C6004BC47E.
- ⁹ Monty G. Marshall, Jack Goldstone, Benjamin R. Cole State fragility Index and matrix/ Monty G. Marshall, Jack Goldstone, Benjamin R. Cole. – Center for Systemic Peace and Center for Global Policy Global report, 2009.
- ¹⁰ О встрече Министра иностранных дел России С.В.Лаврова с Министром иностранных дел Таджикистана С.М.Асловым [Электронный ресурс] // Официальный сайт Организации Договора о коллективной безопасности от 8.03.2014. – Режим доступа: http://odkb-csto.org/obzor-pressy/detail.php?ELEMENT_ID=3263&sphrase_id=5945.
- ¹¹ Что делать ШОС, если США переносят зону конфликта в Ферганскую долину? / Константин Сыроежкин [Электронный ресурс] // Информационное агентство REGNUM. – Режим доступа: <http://www.regnum.ru/news/1567570.html>.

Shunina A.A. «Factor 2014» for the Russian Federation and Central Asia / Institute of international relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article below discusses the range of problems related to Afghanistan from the perspective of the Russian Federation and the countries of Central Asia. The author explains the need for settling Afghanistan's problem with Russia's participation in the process due to its having concern of stability in the region and possessing necessary potential for its stabilization.

Keywords: Central Asia, Russian Federation, Afghanistan, CSTO, SCO, People's Republic of China, foreign policy.

Шунина А.А. «Фактор 2014» для России и Центральной Азии / Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Предложенная ниже статья рассматривает круг проблем связанных с Афганистаном с точки зрения стран Центрально Азии и России. Автор объясняет необходимость налаживания ситуации в Афганистане с участием России, учитывая ее заинтересованность в стабильности и наличием необходимого потенциала для стабилизации региона.

Ключевые слова: Центральная Азия, Россия, Афганистан, ОДКБ, ШОС, КНР, внешняя политика.

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2014

Прийнята до друку 12.05.2014